

УДК 346.13.(094)

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-154

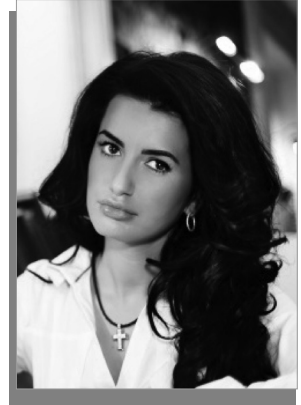
Ю. І. ОСТАПЕНКО

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: julost1111@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4033-5927>

КОДИФІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У ГОСПОДАРЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ХАРАКТЕР, ОБСЯГ ТА ОСОБЛИВОСТІ¹

У статті розглянуто різні точки зору на сутність кодифікації господарського законодавства, законодавчу техніку й її складові, проаналізовано механізми її проведення. Доведено на підставі вивчення сучасних наукових поглядів доцільність розуміння кодифікації як процесу систематизації і законодавства, і системи права в цілому. Досліджено загальні складові кодифікаційної техніки.

Ключові слова: господарське законодавство, систематизація, систематизація норм господарського законодавства, спеціалізація у законодавчому регулюванні, уніфікація у законодавчому регулюванні, кодифікація господарського законодавства.

Постановка проблеми. Становлення в Україні демократичної правової держави передбачає підвищення вимог до якості законодавства й прагнення досягти його системності [1, с. 3]. Проведення реформ у найбільш важливих сферах суспільного життя пояснює те, що головним інструментом, який, до речі, можна вважати основною специфічною рисою європейської континен-

¹ © Остапенко Ю. І., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

тальної законотворчості, пропонується обрати кодифікацію, яка має стати й особливістю процесу систематизації законодавства України, адже ухвалення значної кількості законодавчих і підзаконних актів призводить до того, що прийняті норми або дублюються, або по-різному регулюють одне й те саме питання, або навіть суперечать одна одній. З огляду на це виникає гостра потреба в систематизації законодавства й узгодженні приписів щодо окремих видів відносин, які містяться в різних галузевих актах усього чинного правового матеріалу. Отже, усе наведене підтверджує нагальність і необхідність кодифікації, яка нині розглядається як умова галузевої організації правових норм, забезпечення системності законодавства, а також його вдосконалення [3, с. 6]. Як наголошував академік В. Мамотов, кодифікація, за якої використовується згаданий вище синтезуючий підхід, створює можливість, зберігши прихильність до власного досвіду, урахувати досягнення світової цивілізації, особливо у сфері регулювання економічних відносин. До сказаного варто додати, що важливим етапом розвитку господарського права стала перша і єдина на даний час кодифікація господарського законодавства, проведена ще у 2003 р. Із прийняттям Господарського кодексу України (далі – ГКУ) відбулася формалізація предмета правового регулювання господарського права шляхом окреслення його складових: виробничо-господарських, організаційно-господарських і внутрішньогосподарських відносин.

Сьогодні ми маємо зробити такий крок: ідеться про перехід, згідно з положеннями Концепції модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України, до комплексного розвитку галузевого законодавства. Це передбачає, по-перше, розширення змісту Кодексу за рахунок норм чинних актів, які довели свою корисність у процесі правозастосування; по-друге, узгодження приписів, що залишалися поза межами Кодексу, з положеннями останнього, адже нарікання, які нині лунають на адресу ГКУ, є цілком справедливими. На жаль, законодавець ні в процесі законотворчої роботи перед прийняттям ГКУ, ні протягом часу його існування не спромігся усунути очевидні недоліки, які в ньому містяться. Кількість колізій з нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), спеціалізованими законами України, такими як «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-XI, «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. №1560-XII, «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV, «Про банки і банківську діяльність» від 28.08.2018 р. №2121-III, та іншими нормативними актами насправді вражає.

Існує вже багато фундаментальних наукових праць, присвячених аналізу цих колізій і окресленню можливих шляхів їх усунення, а також судових інтерпретаційних і правозастосовчих актів. Такий стан справ дійсно не може вважатися нормальним, адже, крім складнощів у правозастосуванні, які є

причиною головної судової проблеми сьогодення – нестабільність і непередбачуваність судової практики, це викликає іншу, і навіть ще більш глобальну проблему, як-от: недосконалий варіант регламентації господарсько-правових відносин ставить під загрозу ідею державного регулювання економіки. Отже, актуальність обраної теми не викликає сумнівів, більш того, вирішення окресленої проблеми сьогодні є одним із першочергових завдань науки господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема кодифікації законодавства розглядалася у роботах таких учених-господарників, як: Є. А. Гетьман [1; 2], В. К. Мамутов [3], О. В. Бринцев [4], Д. В. Задохайло [5; 6], В. В. Кудрявцева [7], О. П. Подцерковний [8] та ін. Однак ця тема залишається у центрі уваги, тобто є актуальною для вивчення, адже питання достатнього й досконалого наповнення і систематизації нормативного матеріалу досі залишаються невирішеними. Урешті-решт, критична маса робіт учених з цих двох проблем дозволяє сформуванню універсальної теоретичної матриці для відповідних досліджень, важливих не тільки в аспекті підвищення якості законодавчого реформування у цих сферах господарювання, а й для отримання новітніх науково-теоретичних результатів.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є аналіз стану чинного господарського законодавства України, а також формування концептуальних підходів до його подальшої систематизації, оновлення й модернізації завдяки кодифікації.

Виклад основного матеріалу. Необхідно визнати, що кодифікація як форма розвитку законодавства в його змістовному та систематизаційному аспектах за роки незалежності в Україні стала звичайним напрямом законодавчої політики і діяльності. Однак, незважаючи на тривалість вивчення цього явища, ні у вітчизняній, ні закордонній правовій доктрині чи законодавстві дотепер відсутнє уніфіковане визначення поняття «кодифікація». Скажімо, такі правники дореволюційного періоду, як Є. М. Турбецький та А. А. Рождественський кодифікацію розглядали лише як опрацювання чинного законодавства, не окреслюючи при цьому цілей і кінцевого результату (проте виникає ще одне питання до вчених, хто саме здійснює таке опрацювання, бо цього також не вказують). Більш повно поняття «кодифікація розкриває Г. Ф. Шершеневич, який наголошував, що «кодифікація полягає в обробці законодавства, спрямованій на приведення чинних законів до системи, а також узгодження їх змісту з потребами часу й між собою на підставі єдності принципів, покладених в її основу».

Революційними слід назвати погляди І. І. Аншлеса, який акцентує на тому, що «кодифікація з розрізнених, взаємосуперечливих законоположень шляхом систематичного відбору, опрацювання й переробки створює новий і за формою,

і за змістом законодавчий акт. Увесь законодавчий матеріал викидається назовні. З печі кодифікатора закон повинен вийти чітким, цільним і єдиним». У юридичних джерелах радянських часів можна зустріти й таке тлумачення, згідно з яким кодифікація ототожнюється з інкорпорацією і законодавчою технікою. Прикладом може служити інтерпретація цього поняття, запропонована А. М. Іодковським, який вважав, що кодифікація провадиться у двох напрямках. Перший напрям кодифікаційної діяльності, на його думку, – це системне опрацювання чинного законодавства, тобто процес приведення тієї чи іншої його галузі до внутрішньої єдності. Завдання такої діяльності полягає в повній заміні раніше чинного законодавства шляхом створення нового закону. Вона провадиться в порядку, встановленому для звичайного проходження законів. У результаті з'являються нові закони (кодекси, положення, статuti та ін., предметом регулювання яких виступає певна сфера відносин, що й замінює собою всі або більшу частину законів, які діяли раніше [7]. Другий її напрям науковець характеризував як такий, який не ставить за мету зміну чинного законодавства й перероблення існуючих законів. Він стверджує, що кодифікаційна діяльність у цьому випадку спрямована на впорядкування чинного законодавства, зведення існуючих законів у задалегідь визначену систему й усунення суперечностей між ними, не переінакшуючи при цьому їх змісту.

Сучасний погляд на поняття, що розглядається, відображає визначення російського вченого-правника А. О. Соловйова, який запропонував таке трактування кодифікації законодавства (подаємо мовою оригіналу): «Вид упорядочения нормативно-правового материала в определенной сфере общественных отношений, реализуемый в процессе и результате деятельности (обычно) органа законодательной власти через целенаправленное организующее и перераспределяющее воздействие на разрозненную и несистемно (либо недостаточно системно) организованную и взаимодействующую совокупность нормативных правовых актов и правовых норм, действующих в определенной области общественных отношений на определенный момент, посредством их (актов и норм) компенирования (вобрания, включения в себя и системного встраивания, интеграции внутри себя) в себя, изменения (переработки) и обогащения (в целях восполнения правовых пробелов, снятия противоречий) дополняющим нормативно-правовым материалом, с депозицией (сбором и осаждением в отсекаемый в данном случае «осадок») или реновационным замещением устаревших и не удовлетворяющих по иным критериям сегментов и элементов правовой регламентации, перегруппировкой и интегрирующим системным встраиванием получаемой совокупности по определенной многоуровневой и сложноструктурированной функционально-логической, синтаксической и морфологической схеме (модели, матрице) внутри вновь формируемого таким образом единого, логически цельного,

устойчивого и системного нормативного правового акта (кодекса), заменяющего в результате в определенной отрасли права (подотрасли, институте, направлении правового регулирования) существенную часть нормативно-правовой регламентации и реализующего отраслеобразующую (институтобразующую) функцию» [4, с. 32–33]. Навряд чи виправдовує себе позиція, що чим більше визначення (наведено одне речення, яке вміщує 21 рядок), тим змістовнішим воно є.

Вважаємо, що визначення будь-якого поняття має максимально відтворити його характерні риси, а в подальшому навести перелік його відповідних характеристик, ознак. Найбільш прийнятною й обґрунтованою, на наше переконання, є позиція науковців, які доводять, що будь-яка кодифікація – це найвища сходинка систематизації, якій зазвичай передують консолідація та інкорпорація. При цьому останні процеси не обов'язково мають кінцевим варіантом кодифікацію. Як уявляється, вони є бажаними, а не категоричними передумовами.

Урахування наведеного повною мірою стає в нагоді при проведенні первинних кодифікацій, наприклад, як це було з Кодексом України про адміністративні правопорушення, Житловим кодексом України та ГКУ. Коли ж має місце наступна кодифікація, то за основу беруться досягнення попередньої систематизації законодавства у формі кодифікації, консолідації чи інкорпорації. Однак, на жаль, мусимо констатувати, що за двадцять три роки, упродовж яких відбувалося оновлення національного законодавства у сфері суспільних економічних відносин, ми так і не спромоглися наблизитися до формування правового господарського порядку, що забезпечував би функціонування сучасної високотехнологічної, ефективної, конкурентоздатної, екологічно й соціально спрямованої національної економіки. Більш того, нині суспільство, йдеться про підприємців, працівників, інвесторів, споживачів, територіальні громади і, врешті-решт, державу, не задоволене станом регулювання, організації та здійснення господарської діяльності, що, у свою чергу, не може забезпечити виконання цілої низки власних суспільних функцій. Додамо, що в даному випадку йдеться не про відчуття природного прагнення до більш високих стандартів сфери господарювання, а про усвідомлення глибоких змістовних дисфункцій в її системі [5, с. 5]

Звісно, економічне зростання держави завжди неодмінно пов'язане з розвитком підприємницького середовища й інвестиційних процесів як на економічному майданчику, так і по окремих секторах [8]. Сьогодні в умовах глобалізації ніхто, крім держави, не здатний захистити національний ринок, вітчизняного товаровиробника і, як наслідок, кожного пересічного громадянина держави від нищівних сил транснаціональних корпорацій і колоніально-експансіоністськи налаштованих економік розвинених країн. Зрозуміло, що

«непомітна рука ринку» належить цим важковаговикам – провідним гравцям на макроекономічній арені. До чого ця «рука ринку» довела економіку України з її колись могутнім економічно-промисловим, науковим, ресурсним і людським потенціалом, також відомо усім. Видобуток корисних копалин, екологічно небезпечні галузі промисловості (чорна металургія, хімічна промисловість тощо), екстенсивне сільське господарство – це ті ніші, які приготовані глобальним ринком економіці України. Як відомо, вони є низькододатковими і ресурсозатратними галузями [4, с. 13]. В існуванні на території України високододаткових виробництв глобальний ринок не зацікавлений. Наукоємна промисловість (авто-, літако-, верстато- та інше машинобудування, космічна галузь, сучасний ВПК та інші високотехнологічні виробництва) тут існувати не повинні, адже вони відбирають ринок збуту відповідних корпорацій, стають зайвою перешкодою у власній конкурентній боротьбі.

У той же час національно орієнтована держава заінтересована у збереженні і розвитку на її території саме таких високододаткових наукоємних галузей економіки, бо це є запорукою успіху держави як інституту, покликаного забезпечити добробут і соціальну захищеність населення, збереження людського й природно-ресурсного потенціалу. Вітчизняні підприємства і навіть їх об'єднання сьогодні, на жаль, не спроможні протистояти цим глобальним планам світового розподілу праці. Єдиний, хто ще хоч якось здатен це зробити, – це держава. Україна ж на хвилі ліберально-демократичних здобутків і перетворень 90-х рр. майже повністю відмовилася і від політики протекціонізму зокрема, і від системного управління власною економікою в цілому.

Як уявляється, проявом цього є, по-перше, відсутність «Економічної Конституції», тобто норм у Конституції України, котрі на найвищому (та найбільш стабільному) рівні визначали б загальні засади функціонування економіки держави (принципи, мету, систему органів, способів державного управління економікою; межі приватизації; завдання і механізми функціонування державного сектору економіки; цілі й міру участі іноземного капіталу в економіці України тощо); по-друге, невдале втілення в ГКУ ідеї державного регулювання ринково-економічних процесів. Законодавець, прийнявши одночасно ліберально-ринковий ЦКУ і патерналістсько орієнтований ГКУ, намагався всидіти на двох стільцях – і створити абсолютно вільний ринок, і зберегти окремі засади планової економіки. Це, як слід було того й очікувати, виявилось неможливим.

Однак не все так погано. На наше переконання, законодавча практика незалежної України за останні двадцять років накопичила достатній досвід як рекодифікації, тобто прийняття на новій основі цілої низки кодексів у тих галузях законодавства, що вже були раніше представлені кодифікаціями радянського періоду, так і первісної кодифікації, яскравим прикладом якої є

Господарський кодекс України. Слід додати, що господарське право, а отже, і господарське законодавство, за складністю предмета відносин, які характеризуються системно-синтетичною природою і надзвичайною динамічністю, являють собою особливий «полігон» кодифікаційних робіт [6]. Виходячи з цього, вітчизняні правознавці відмічають той факт, що при врегулюванні економічних відносин законодавець вдається до крайнощів: якщо раніше (упродовж перших періодів проведення реформ у незалежній Україні) ці відносини упорядковувалися здебільшого постановами уряду (законів майже не було), то тепер спостерігається протилежне – регламентуються вони переважно великим масивом законів. Причому останні приймаються з оперативно-господарських і навіть технічних питань, які цілком природно могли бути включені в більш загальні закони. Як приклад можна навести закони України «Про енергозбереження» від 23.07.2017 р. № 74/94-ВР, «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 03.08.2012 р. № 1955-IV, «Про телекомунікації» 18.11.2003 р. № 1280-IV, «Про зерно та ринок зерна в Україні» 19.07.2017 р. № 37-IV, «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР тощо.

Крім того, нині ухвалюються сотні законів, які через процедурно-технічні й політичні обставини виявляються не лише низької якості й не узгоджуються один з одним, порушують єдине поле регулювання, а й стають маловідомими і незрозумілими підприємцям. Таким чином, саме завдяки складності предмета відповідних відносин, які регулюються, системно-синтетичній природі й надзвичайній динамічності, господарське законодавство являє собою особливий «полігон» розгортання кодифікаційних робіт, тобто кодифікація господарського законодавства з прийняттям Господарського кодексу України не тільки не закінчується, а навпаки, розгортається, що можливо шляхом як модернізації змісту останнього, так і перенесення кодифікаційних робіт на нижні підгалузеві шаблї ієрархії системи нормативно-правової регламентації. Сьогодні такими шаблями є спеціальні сфери господарсько-правового регулювання, що охоплюють окремі види господарської діяльності, сектори й галузі національної економіки, товарні й функціональні ринки. Абсолютно не випадково у практичній площині за ініціативою держави, асоціацій підприємців, наукових інституцій тощо розробляються проекти кодифікацій господарського законодавства, зокрема, щодо електроенергетичної галузі, торговельної, зовнішньоекономічної, банківської, інвестиційної, а також інноваційної діяльності.

Проте поглиблення й розширення відповідних сфер правового регулювання, спеціалізації законодавства відповідно до нових підсистемних сегментів змушує законодавця до проведення кодифікаційних робіт, так би мовити, на другому (третьому, четвертому) рівні ієрархії джерел господарського законодавства, умовно, на підгалузеві-інституційному рівні. Кодифікації цього виду мають на меті як відновлення такої властивості господарського законо-

давства у відповідних сферах, як його цілісність, системність, так і визначення по-новому обсягу його уніфікованої частини і її співвідношення зі спеціалізованим законодавчим регулюванням, оскільки модернізація спеціалізованого законодавства рано чи пізно поставить питання про викристалізацію в ньому самому власної уніфікованої і спеціалізованої частин. Важливим також є й те, що кодифікація дозволяє помітно оновити зміст законодавчого регулювання, запровадити новітні підходи до організаційно-господарського забезпечення того чи іншого виду діяльності, удосконалити регламентацію господарсько-виробничих відносин відповідно до сучасного рівня розвитку ринкових відносин, а також ділової та судової практики.

У цілому необхідно визнати, що саме господарсько-правове законодавство, якому властива надмета – органічно поєднати в єдиному правовому механізмі забезпечення ефективності господарювання за рахунок використання в ньому таких різнорідних правових засобів, що служать досягненню різних за природою суспільних інтересів, як-от: приватних і публічних; коротко- й довгострокових; внутрішньо- й зовнішньоекономічних; економічного розвитку й екологічної безпеки тощо, генерує високий суспільний попит на проведення кодифікаційних робіт.

На сьогодні сфера господарювання має розгалужену методологічну інфраструктуру джерел його регулювання. Звісно, з огляду на це виникає багато проблем, серед яких: якість і наповненість джерел, норм; регламентація господарських відносин (а їх нині не так уже й мало), що залишаються поза увагою законодавця чи за межами предмета господарсько-правового регулювання тощо. До сказаного додамо, що процес розмежування і правового унормування відносин у сфері господарювання можна відобразити як відповідну структуру. При цьому, як уявляється, систематизувати джерела господарського законодавства слід або за критерієм приналежності останнього до тієї чи іншої часової реформи у сфері господарювання, або за критерієм приналежності до того чи іншого функціонального механізму господарської політики, який діяв та продовжує діяти у відповідній сфері й за сучасної організації економічного життя як такого.

Ураховуючи те, що система джерел національного господарського законодавства, які змінювалися і модифікувалися, на сьогодні включає акти, що є складовими: 1) законодавства, яке було чинним до прийняття ГКУ і діє дотепер, яке, у свою чергу, поділяється на два головних блоки: а) акти, які майже не зазнали суттєвих системних змін («Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-ХІ; «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р.; «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 р. № 1540а-ХІІ; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р., «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. №3659-ХІІ; «Про між-

народний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. №4002-ХІІ тощо); б) акти, що зазнали суттєвих трансформацій чи системно модифікувалося, але не втратили чинність і в деяких частинах мають свій первісний вигляд («Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ; «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ; «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780-ХІІ; «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. №2801-ХІІ; «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р. №2482-ХІІ; «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ; «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР; «Про транспорт» від 10.11.1994 р. №232/94-ВР; «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР тощо); 2) законодавство, розроблене після прийняття ГКУ, яке включає акти, що: а) зазнали суттєвих системних змін із часу прийняття першої редакції (Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. №514-VI; «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 04.04.2018 р. №877-V тощо); б) мають первісний вигляд чи несуттєві системні зміни (Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV; «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI; «Про Фонд державного майна України» від 09.12.2011 р. №4107-VI; «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16.06.2011 р. №3531-VI тощо).

Звісно, розроблення нових чи змінення уже діючих актів відбувалося під впливом різноманітних тенденцій світового й національного масштабу, що позначалося на їх функціональній спрямованості (вступ країни до СОТ, спроби стати членом ЄС тощо). Однак, незважаючи на те, що протягом тривалого періоду процес формування вітчизняного законодавства у сфері господарювання характеризувався нестабільністю й хаотичністю, деякі закономірності і правила все ж таки зберігалися. Передусім слід відмітити, що господарське законодавство України на будь-якому етапі свого розвитку в цілому відзначалося достатньо високим рівнем законодавчої техніки, якістю правового регулювання, а головне, широтою охоплення суспільних відносин, що входять до його предмета. До того ж його можна назвати комплексним завдяки наявності значного масиву власних норм, зокрема, об'єднаних в інститути банкрутства, корпоративного регулювання, конкурентного регулювання господарської діяльності та ін. Норми цих інститутів не є запозиченими або розвинутими в процесі спеціалізації, вони – продукт власного розвитку суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання саме господарського права і господарського законодавства, адже останні утворюють разом певну функціональну єдність, виступаючи засобом регуляції і саморегуляції суспільних відносин. При цьому вказане функціональне завдання може бути ефективно виконане лише за умови системного їх об'єднання.

Крім того, у самій системі (законодавстві) між її структурними елементами (норми права, інститути, субінститути і підгалузі права) утворюються складні системоутворюючі та системоутворені зв'язки, що забезпечують її цілісність. Відповідно до цього система права суттєво впливає на структуру своєї форми, тобто на структуру системи законодавства. З огляду на це в теоретичній літературі щодо системи законодавства визначають такі види внутрішніх зв'язків: генетичні, структурні й функціональні [9, с. 19]. Генетичними системоутворюючими зв'язками системи законодавства визнають ті, що виявляють залежність від факторів об'єктивного характеру, породжуючи, власне, правові норми. До них належать також і фактори суб'єктивного порядку, пов'язані з певною свободою в межах правотворчої діяльності законодавця. Зв'язки, що мають назву структурних, проявляють себе в контексті функціонування і взаємодії ієрархічної (вертикальної) й галузевої (горизонтальної) структур законодавства, а функціональні, віднесені до категорії системоутворених, поділяються на предметно-функціональні та управлінські зв'язки. У свою чергу, предметно-функціональні диференціюють на відносини координації й субординації.

На наше переконання, встановлення типів і змісту таких зв'язків, що мають місце в системі законодавства, є принципово важливим для формування в цій системі феномену законодавчих масивів (комплексів). Так, відповідно до місця функціональних зв'язків у системі законодавства формуються різноманітні комплексні нормативно-правові структури, побудовані на пріоритеті або певного функціонального призначення, або певної сфери державного управління. У системі законодавства також можуть мати місце законодавчі масиви (комплекси), побудовані як горизонтальні структури, що за обсягом є об'ємнішими, ніж окремі галузі. Разом із тим, якщо на перший план виходять функціональні зв'язки, то законодавчий масив (комплекс) формується за рахунок актів комплексних структурних утворень законодавства. У цьому контексті дуже слушним стає зауваження, висловлене в теоретичній літературі, що незавершеність формування численних законодавчих масивів – один із суттєвих дефектів організації системи законодавства [2, с. 228].

Як бачимо, саме наявність надзвичайно великої кількості нормативно-правових актів і, зокрема, законів України, прийнятих за останні 20 років в процесі достатньо хаотичної актуалізації необхідності законодавчого врегулювання тих чи інших суспільних відносин, зумовлюють потребу систематизації законодавства, що має стати першочерговим, а можливо, і позачерговим законотворчим завданням.

Визнаючи саме «штучний» характер системи законодавства, що значною мірою залежить від особливостей усвідомлення законодавцем необхідності регулювання тих чи інших суспільних відносин, а також від спроможності

знайти консенсус з питань спрямування і змісту законодавчого регулювання, при модернізації і вдосконаленні законодавчої бази слід виходити з об'єктивної необхідності самої структури і змісту законодавства відтворити принциповий генетичний зв'язок із системним характером права. Отже, чим ближче до системи права система законодавства, що формується, тим вона точніше й ефективніше регламентує відповідні суспільні відносини. У цьому контексті проблема функціональної єдності права й законодавства виступає тим головним чинником, що спонукає досягнення певної подібності між названими системами. Так, структура системи права здійснює, так би мовити, генетичний вплив на структуру законодавства, хоча про певну тотожність, зрозуміло, не йдеться. Відповідно до цього варто пам'ятати, що система законодавства формується шляхом включення кожного нового елементу – нормативно-правового акта до вже існуючої системи таких елементів. У свою чергу, цей новий елемент повинен «вписатися» в названу систему таким чином, щоб стати її складовою, не порушуючи при цьому функціональності й призначення самої системи, а навпаки, підвищуючи її ефективність.

Таким чином, кожен новий нормативно-правовий акт як елемент системи законодавства повинен знайти своє місце як в «горизонтальному», так і у «вертикальному» вимірах, забезпечуючи ефективність законодавчого регулювання не лише за рахунок заповнення прогалін, а й за змістовним критерієм шляхом досягнення більш гармонійного регулювання відповідних суспільних відносин. Зауважимо, що однією з найважливіших властивостей процесу законотворчості при цьому є його неперервність. Постійне розширення суспільних відносин, що автоматично викликає появу нових соціальних зв'язків, новітніх приватних і публічних інтересів, як наслідок, необхідність з'ясування раніше не відомих конфігурацій механізмів узгодження останніх виступає джерелом й імпульсом розвитку самої системи права, а отже, і системи законодавства. Удосконалення останнього, звісна річ, відбувається, зокрема, завдяки прийняттю нових нормативно-правових актів, внесенню до них змін і доповнень, скасуванню старих законодавчих документів тощо.

Вказане вище є зайвим підтвердженням необхідності й нагальності упорядкування всього комплексу чинних нормативно-правових актів, проведення його «ревізії» на предмет ефективності як кожного такого акта окремо, так і їх системної взаємодії. Така діяльність, що має постійно бути у центрі уваги законодавця чи тих суб'єктів, які пов'язані з правозастосовчою практикою, отримала назву систематизація законодавства. А отже, на нашу думку, доцільно створити відповідний орган, який регулював би і сприяв би вирішенню цього питання, адже надзвичайно великий масив законів України, прийнятих Верховною Радою на різних етапах розвитку суспільних, зокрема економічних ринкових, відносин в умовах хаотичності змінення та невизна-

ченості й загальної економічної політики, й окремих її напрямів, а відповідно, й законодавчої політики об'єктивно має своїм наслідком відсутність чіткості й системності як у законодавстві в цілому, так і у його окремих галузях.

У той же час модернізація самого законодавства через накопичення нормативно-правового масиву шляхом прийняття нових нормативних актів, внесення змін, доповнень, відміни застарілих і необхідність узгодження їх між собою також на перший план висувають питання потреби упорядкування чинних нормативно-правових актів як елементів загальної для них системи – законодавства України. Важливою складовою і самостійним чинником такого упорядкування зазвичай виступає чітка і зрозуміла економічна, правова і законодавча політика, адже приведення законодавства до спільного знаменника, ефективно й системно його функціонування мають відбуватися на сталій науковій базі з точно відображеною політичною волею держави. Проте задоволення суспільної потреби в урегульованості відносин не може відбуватися лінійно, бо багато що залежить від усвідомлення суспільством необхідності підвищити якості регламентації конкретних відносин в тій чи іншій сфері. Зрозуміло, цьому має передувати робота спеціалістів, тобто вони мусять зробити аналіз і встановити спрямування подальших процесів у законодавчих комплексах, що можливо лише за допомогою створення спеціальної комісії на базі Інституту законодавства.

Урешті-решт, вкажемо, що на сьогодні, незважаючи на те, що створені відповідні умови, говорити про стабільність правового поля, а отже, і про стабільність правової системи держави, без чого, до речі, не можуть обійтися інвестори й підприємці, не доводиться. Усе частіше, зокрема, й у вітчизняній пресі, зустрічаємо чимало гострих оцінок національної практики реалізації відносин між державою і бізнесом, фактичного і правового становища підприємця, стану економічної конкуренції, якісних властивостей національного виробництва, галузевої й технологічної структури розподілу виробничих активів і права власності, корпоративних прав щодо таких активів тощо. На жаль, переважна більшість фахівців характеризує національну модель економічних відносин як «економіку олігархічного типу», або «олігархічну економіку». Як уявляється, це не випадково. Передусім ця оцінка пояснюється й тим, що за цей час у країні неодноразово змінювалися і політичний курс, і напрями господарсько-правової політики, щоправда, накопичено, нехай і не зовсім позитивний, досвід. Так, важливим кроком можна визнати кодифікацію господарського законодавства, його вдосконалення в цілому як за обсягом і структурою, так і за ефективністю нормативно-правового регулювання окремих типів господарських відносин. Разом із тим зрозуміло, що тотальна кодифікація усього масиву господарського законодавства в межах одного кодексу малоімовірна, адже господарське законодавство, по-перше, включає значну кількість джерел, по-друге, є динамічним, що пояснюється впливом різноманітних чинників, станом національної й

світової економіки [7, с.102], а також життєвою необхідністю і конкретними складовими державної внутрішньої політики. Однак існуюча кількість нормативних актів все ж не дає нам суспільно очікуваного результату в економіці, навіть за примітивними показниками, на кшталт темпів зростання ВВП, бо, на жаль, його у цілому так і не досягнуто (можливо, винятком є сектор аграрного виробництва).

Наостанок додамо, що загальний аналіз кодифікаційної діяльності, як на цьому справедливо наголошує О. Рогач, дає підстави стверджувати, що кодифікація як найбільш досконала форма систематизації законодавства сприяє посиленню стабільності законодавства, ліквідації колізій, створенню чіткої, заснованої на науковому підґрунті системи нормативних актів. Вона є правовим фундаментом для побудови укрупнених нормативних блоків, кодифікаційних систем. У процесі кодифікаційної діяльності з'являється можливість вирішити такі взаємопов'язані завдання, як удосконалення змісту й форми законодавства, досягнення якісної систематизації останньої, а також забезпечення відносної стабільності його форми й змісту. У той же час наявність системоутворюючих кодексів дозволяє підвищувати якість цих стрижневих, основних законів, уточнювати їх положення у зв'язку з розвитком суспільства замість нескінченного видання безлічі нових законів, оскільки кількість законів сама по собі не дозволяє забезпечити системне й несуперечливе, прозоре правове регулювання (цього разу велика кількість переходить у негативну якість законодавства, підриває його ефективність, ступінь реалізації) [10].

Однак систематизація господарських відносин, а з ними і господарського законодавства має відбуватися відповідно до економічної ситуації з урахуванням як приватних, так і публічних інтересів, а для цього потрібно суттєво поглибити й деталізувати норми, за допомогою і на підставі яких відбувається регулювання господарських відносин, а також відпрацьований арсенал правових засобів по кожній галузі, по кожному комплексу (особливо у сфері організаційно-господарських відносин).

Саме такий масштаб завдань робить господарсько-правову науку інноваційною лабораторією зі створення нових засобів і механізмів правового регулювання, компонування їх у новому складі запроваджуваних спеціальних режимів господарювання, розширення й поглиблення сфери господарсько-правового регулювання та пошуку нових форм ієрархічної розбудови внутрішнього складу господарського законодавства і його джерел. У цьому сенсі слід зазначити, що успіх процесу кодифікації господарського законодавства, його швидкість, як правило, залежать і від якості самого господарського законодавства, і від стану національної економіки в її внутрішньо-економічному й глобальному вимірах, а його початок зумовлюється життє-

вою необхідністю і конкретними особливостями змісту державної економічної політики. Йдеться про, з одного боку, чинники, що визначаються обсягом нормативного матеріалу, динамікою його змін і доповнень, внутрішньо-структурною динамікою (утворення нових інститутів, підгалузей, актуалізація окремих з них тощо), динамікою розширення сфери господарсько-правового регулювання як такого, з другого – ступенем застарілості й аварійності основних виробничих фондів, зниженням як технологічного їх рівня, так і якості підготовки наукових, інженерних і робочих кадрів, паралельним співіснуванням офіційної і тіньової економіки, деіндустріалізацією цілих регіонів. Крім того, впливають зовнішньоекономічні чинники, до яких слід віднести низьку конкурентоздатність національної економіки, що за умов відторгнення інноваційних шляхів розвитку відтворює колоніальну експортно орієнтовану структуру промисловості, яка складається з кількох традиційних галузей, із кінцевою втратою перспектив для економічного відродження.

Виходячи з наведеного можемо констатувати, що в цьому контексті зміст і динаміка державної економічної політики є чи не найважливішим чинником, що спонукає до модернізації законодавства, адже вона, як і законодавча діяльність, мають спільного «виконавця» – державу. Руйнівний досвід кількох перших років незалежності України, а також безсумнівні успіхи сучасних передовиків капіталістичного змагання у так званих нових індустріальних країнах зробили аксіоматичною вимогу сильної економічної політики держави й системного організаційно-господарського її забезпечення.

Ці та багато інших чинників вплинули на стан і розвиток господарського законодавства, завдяки цьому прийшло усвідомлення того, що кодифікаційний процес має виступати перманентною формою його модернізації та удосконалення, а самі по собі кодифікаційні роботи слід проводити вже на другому й третьому рівнях його ієрархічної розбудови. Такі перспективи не тільки не девальвуватимуть регулятивний потенціал Господарського кодексу України, а й, навпаки, повинні створити йому потужний фундамент, виступаючи в ролі концептуально залежних об'єктів для безпосереднього оновлення його положень і принципів, зміцнюючи системоутворюючі зв'язки між структурними елементами загальної системи господарського законодавства.

Висновки. На перший погляд може здатися, що сьогодні, коли уся система господарського законодавства вже є концептуально «реформованою», питання про наявність окремих підгалузевих кодифікацій є недоцільним. Проте актуальності набуває питання приведення господарських комплексів, зокрема певного законодавства, у відповідність до принципових положень ГКУ й окремих напрямів господарсько-правової політики держави, що дасть

можливість систематизувати і запровадити уніфіковані засади побудови всього масиву законодавства України.

Вважаємо, що за своїм змістом галузеві кодифікаційні розробки мають знайти адекватні сучасному стану будь-якого з ринків унікальні конфігурації поєднання приватних і публічних, коротко- й довгострокових, тактичних і стратегічних, комерційних і некомерційних інтересів, що виникають із приводу функціонування такого ринку і якими мотивуються учасники відповідних відносин задля досягнення стратегічних цілей національної економічної політики господарсько-правовими засобами, а також збалансувати у своїх межах процеси спеціалізації й уніфікації в системному господарсько-правовому регулюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. Харків: Право, 2012. 192 с.
2. Гетьман Є. А. Кодифікація як форма систематизації законодавства України. *Проблеми законності*. 2008. №99. С. 228–236.
3. Мамутов В. К. Экономика и право: сб. науч. тр. Киев: Юринком Интер, 2003. 544 с.
4. Бринцев О. В. Мета і принципи рекодифікації економічного законодавства України. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев та ін. Харків: Право, 2016. 204 с.
5. Задихайло Д. В. Економічна влада та економічне народовладдя: проблема правової регламентації. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 5–11. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2009/Pravo/47769.doc.htm (дата звернення: 08.10.2018).
6. Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Проблеми господарського права*. 2010. №4(63). С. 177–185. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/vapny_2010_4_18.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
7. Кудрявцева В. В. Конституційно-правові чинники кодифікації інвестиційного законодавства. *Юридична Україна*. 2010. №2. С. 102–107.
8. Подцерковний О. П. Подальша кодифікація та компактизація господарського законодавства на базі Господарського кодексу України. *Юридичний вісник України*. 2007. Т. 12. Вип. 11. С. 42–54. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/17651/4254.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 08.10.2018).
9. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ: ЦУЛ, 2008. 276 с.
10. Андрощук Г. Державна інноваційна політика. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 1. С. 37–40.

REFERENCES

1. Hetman, Ye. A. (2012). *Kodyfikatsiia zakonodavstva Ukrainy: zahalna kharakterystyka, osoblyvosti, vydy* [Codification of Ukrainian legislation: general characteristics, features, types]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Hetman, Ye. A. (2008). Kodyfikatsiia yak forma systematyzatsii zakonodavstva Ukrainy [Codification as a form of systematization of Ukrainian legislation]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*, 99, 228–236 [in Ukrainian].
3. Mamutov, V. K. (2003). *Ekonomika i pravo* [Economics and Law]. Kiev: Yurinkom Inter [in Russian].
4. Bryntsev, O. V. (2016). Meta i pryntsyipy rekodyfikatsii ekonomichnoho zakonodavstva Ukrainy [The Purpose and Principles of Recodification of Economic Legislation of Ukraine]. In *25 rokiv hospodarskii yurydyksii v Ukraini: dosvid ta perspektyvy: Vseukr. nauk.-prakt. konf* [25 years of economic jurisdiction in Ukraine: experience and perspectives: All-Ukrainian scientific and practical conference]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Zadykhailo, D. V. (2014). Ekonomichna vlada ta ekonomichne narodovladdia: problema pravovoi rehlementatsii [Economic power and economic democracy: the problem of legal regulation]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovation*, 1–2(5–6), 5–11. Retrieved from http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2009/Pravo/47769.doc.htm [in Ukrainian].
6. Zadykhailo, D. V. (2010). Kodyfikatsiia innovatsiinoho zakonodavstva: okremi kontseptualno pravovi pidkhody [Codification of innovation legislation: separate conceptual legal approaches]. *Problemy hospodarskoho prava – Problems of economic law*, 4(63), 177–185. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Desktop/vapny_2010_4_18.pdf [in Ukrainian].
7. Kudriavtseva, V. V. (2010). Konstytutsiino-pravovi chynnyky kodyfikatsii investytsiinoho zakonodavstva [Constitutional and legal factors of codification of investment legislation]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 2, 102–107 [in Ukrainian].
8. Podtserkovnyi, O. P. (2007). Podalsha kodyfikatsiia ta kompaktyzatsiia hospodarskoho zakonodavstva na bazi Hospodarskoho kodeksu Ukrainy [Further codification and compactification of economic legislation on the basis of the Commercial Code of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine*, 12(11), 42–54. Retrieved from <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/17651/4254.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
9. Husariiev, S. D., Oliinyk, A. Yu., & Sliusarenko, O. L. (2008). *Teoriia prava i derzhavy* [Theory of Law and State]. Kyiv: TsUL [in Ukrainian].
10. Androshchuk, H. (2004). Derzhavna innovatsiina polityka [State Innovation Policy]. *Intelektualna vlasnist – Intellectual Property*, 1, 37–40 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 05.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 16.11.2018 р.

Ю. И. ОСТАПЕНКО

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

**КОДИФИКАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ХОЗЯЙСТВЕННОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ: ХАРАКТЕР, ОБЪЕМ И ОСОБЕННОСТИ**

В статье рассмотрены различные точки зрения на сущность кодификации законодательства, законодательную технику и ее составляющие, проанализированы механизмы ее проведения. На основании изучения современных научных взглядов доказана целесообразность понимания кодификации как процесса систематизации и законодательства, и системы права в целом. Исследованы общие составляющие кодификационной техники.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство, систематизация, классификация норм законодательства, специализация в законодательном регулировании, унификация в законодательном регулировании, кодификация законодательства.

YU. I. OSTAPENKO

Ph.D. (Legal Sciences), Assistant Lecturer of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

**A CODIFICATION PROCESS IN THE ECONOMIC LEGISLATION:
THE NATURE, VOLUME AND PECULIARITIES**

Problem setting. Establishing a significant number of primary and secondary acts leads to a situation when adopted norms either coincide or regulate the same matter in different ways, or even contradict each other. Hence, there is a need to systematize the legislation through codification. The adoption of the Economic Code of Ukraine has become an important stage of development of economic law in Ukraine. Nevertheless, some controversies have not been regulated since that time. There are numerous collisions with norms of the Civil Code of Ukraine and some specialized laws.

Recent research and publications analysis. Economists such as O. V. Bryntsev, Ye. A. Hetman, D. V. Zadykhailo, V. K. Mamutov, V. V. Kudriavtseva, O. P. Podtserkovnyi et al. have considered the issue concerned with codification of legislation in their scientific papers. Nevertheless, this issue continues to be in the focus of attention, i.e. it is important for studying because problems of the sufficient and perfect content and systematization of the normative material still have not been solved.

Paper objective. The article objective is to analyse the state of current economic legislation of Ukraine and to form conceptual approaches to its further systematization, amendment, and modernization owing to codification.

Paper main body. Over the years of independence of Ukraine, codification as a form of development of legislation from the standpoint of its content and systematization has become a usual direction of legislative activity. However, a unified definition of a notion of codification still has not been enshrined in the domestic and foreign legal doctrines.

Continuousness is one of the most important properties of a legislative process. Ongoing extension of social relations, which automatically cause emergence of new social relations, plays the role of a source for developing a legislative system.

A large number of legislative acts stipulate a need for systematization of the legislation. This may become primary or, maybe, exceptional legislative goal.

Nevertheless, systematization of economic relations, as well as economic legislation should occur according to an economic situation, taking into account private as well as public interests.

Conclusions of the research. A matter of the necessity of bringing business complexes into line with principal provisions of the ECU and certain directions of an economic and legal policy of the country is of considerable importance. Such coherence will enable to systematize and implement unified frameworks for forming the magnitude of the legislation of Ukraine.

In terms of their content, sectoral codification developments should combine private and public, short-term and long-term, tactic and strategic, commercial and non-commercial interests.

The main abstract of the article

Abstract. The article considers various points of view on the essence of codification of economic legislation, legislative procedures, and its components and analyses a mechanism of codification. Having examined contemporary scientific approaches, the author has proven expediency of understanding codification as a process of systematization of legislation and a legal system as a whole. The author has researched general components of codification procedures.

Key words: economic legislation, systematization, systematization of economic legislation norms, specialization in legislative regulation, unification in legislative regulation, codification of economic legislation.

Article details:

Received: 10 October 2018

Revised: 05 November 2018

Accepted: 16 November 2018